

Цивільне право

УДК 347.422:347.51

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17207432>

**Правові наслідки порушення зобов'язання: співвідношення із
забезпечувальними конструкціями**

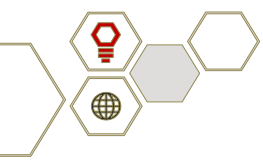
Спаскіна Катерина Олегівна,

Студентка 3 курсу, 8 групи, факультет адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна, <https://orcid.org/0009-0001-3407-9891>

Прийнято: 12.09.2025 | Опубліковано: 26.09.2025

Анотація: У статті досліджуються правові наслідки порушення цивільно-правових зобов'язань в умовах сучасної соціально-економічної нестабільності та збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України. Метою роботи є всебічне вивчення сутності, видів та механізмів застосування правових наслідків порушення зобов'язань, а також визначення їх співвідношення із заходами цивільно-правової відповідальності. Дослідження спрямоване на аналіз норм цивільного законодавства, практики судового застосування, у тому числі такого виду наслідків, як відшкодування моральної шкоди та інтеграції забезпечувальних заходів у систему правового регулювання.

Методологічною основою є комплексний підхід, що поєднує аналіз нормативних актів, судової практики, наукових праць провідних цивілістів і систематизацію правових інститутів. У роботі використано методи порівняльного та структурного аналізу, узагальнення судових рішень, логічного та індуктивного мислення. Результати дослідження свідчать, що

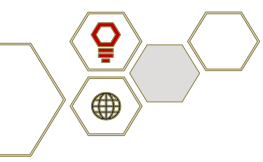

порушення цивільно-правових зобов'язань є деструктивним явищем, що негативно впливає на стабільність цивільного обороту та ефективність правовідносин.

Виявлено, що чинне законодавство, зокрема ст. ст. 610–625 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), забезпечує комплекс правових наслідків, включаючи розірвання або зміну умов договору, стягнення неустойки, відшкодування збитків та моральної шкоди; однак відсутня достатня деталізація та інтеграція цих наслідків із забезпечувальними механізмами. Проаналізовано наукові позиції щодо складу цивільного правопорушення, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних підстав відповідальності, а також правозастосовчу практику Верховного Суду, що демонструє фрагментарність оцінки наслідків порушення зобов'язань та необхідність системного підходу. Висновки статті підкреслюють, що правові наслідки порушення зобов'язань виконують не лише компенсаційну, а й превентивну функцію, стимулюючи належне виконання договорів та захищаючи права кредитора.

Сформульовані пропозиції щодо узгодження правових наслідків із заходами цивільно-правової відповідальності та механізмами забезпечення виконання зобов'язань сприяють підвищенню передбачуваності та ефективності цивільного правового регулювання. Результати дослідження мають практичне значення для судових та правозастосовних органів, оскільки забезпечують підґрунтя для формування стабільного та ефективного цивільного обороту в умовах підвищеної соціально-економічної нестабільності.

Ключові слова: порушення зобов'язання, цивільно-правова відповідальність, правові наслідки порушення зобов'язання, цивільний оборот, відшкодування збитків, моральна шкода, забезпечувальні заходи.

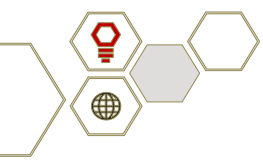
Legal consequences of breach of obligation: relationship with securing mechanisms

Katerina Spaskina,

Student of the 3rd course of the 8th group, Faculty of the Advocacy, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0001-3407-9891>

Abstract: This article examines the legal consequences of breaching civil-law obligations in the context of current socio-economic instability and the armed aggression of the Russian Federation (hereinafter – RF) against Ukraine. The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the nature, types, and mechanisms of applying legal consequences for breaches of obligations, as well as to determine their correlation with civil-law liability measures. The research focuses on the analysis of civil legislation, judicial practice—including remedies such as compensation for moral harm—and the integration of securing measures into the system of legal regulation.

The methodological framework combines the analysis of normative acts, judicial practice, scholarly works of leading civil law experts, and the systematization of legal institutions. Methods of comparative and structural analysis, generalization of court decisions, and logical and inductive reasoning were employed. The findings indicate that breaches of civil-law obligations are a destructive phenomenon that undermines the stability of civil turnover and the effectiveness of legal relations. Current legislation, particularly Articles 610–625 of the Civil Code of Ukraine (hereinafter – CCU), provides a comprehensive set of legal consequences, including termination or modification of contract terms, recovery of penalties, and compensation for damages and moral harm. However, sufficient detail and integration of these consequences with securing mechanisms remain lacking. Scientific discussions on the elements of civil wrongdoing, the relationship between objective and subjective grounds of liability, and Supreme

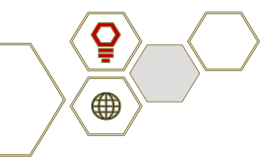

Court practice reveal a fragmented approach to assessing the consequences of obligation breaches, highlighting the need for a systematic framework. The study concludes that the legal consequences of breaching obligations perform both compensatory and preventive functions, promoting proper contract performance and protecting creditor rights. Proposed measures to harmonize legal consequences with civil-law liability and securing mechanisms aim to enhance the predictability and effectiveness of civil legal regulation. The results have practical significance for courts and law enforcement bodies, providing a basis for establishing a stable and efficient civil turnover amid heightened socio-economic instability.

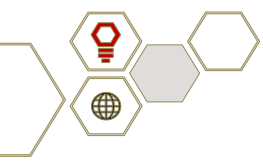
Keywords: breach of obligation, civil liability, legal consequences of breach of obligation, civil turnover, compensation for damages, moral harm, securing measures.

Постановка проблеми. У сучасних умовах збройної агресії РФ проти України значна частина цивільно-правових договорів виявляється під ризиком неналежного виконання, що створює загрозу стабільності цивільного обороту та ефективності правовідносин. Наявність порушень зобов'язань у вигляді невиконання або виконання з відхиленням від умов договору є деструктивним явищем, яке не може розглядатися як звичайний етап розвитку зобов'язальних правовідносин. Проблема полягає у недостатній конкретизації законодавчих норм щодо правових наслідків порушення зобов'язань, неоднозначності співвідношення між заходами цивільно-правової відповідальності та наслідками порушення, а також у фрагментарності судової практики при застосуванні таких норм, зокрема у питаннях відшкодування моральної шкоди та інтеграції з механізмами забезпечення виконання зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти правових наслідків порушення зобов'язань активно досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Вітчизняні автори останніх років приділяють увагу специфіці застосування заходів цивільно-правової відповідальності в умовах воєнного стану та сучасних викликів цивільного

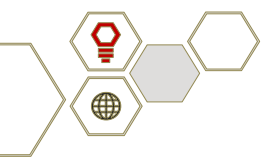
обороту. Так, Кочина О.С. (2021) та Болдирева В.М. (2022) аналізували вплив воєнного стану на цивільні правовідносини, підкреслюючи, що правові наслідки порушення зобов'язань виконують ключову роль у забезпеченні стабільності цивільного обороту. Однак їхні дослідження переважно описові, що обмежує практичне застосування висновків у конкретних ситуаціях. Шпиляк А.М. (2020) розглядав відповідальність за невиконання цивільних зобов'язань в умовах воєнного стану, акцентуючи на інтеграції компенсаційних механізмів та специфіці застосування заходів цивільно-правової відповідальності. На думку автора, існуюче законодавство не завжди дозволяє ефективно врегульовувати спірні ситуації, що підкреслює необхідність реформування окремих норм Цивільного кодексу України. Ровінська В.В. (2019) досліджувала правові наслідки невиконання та неналежного виконання цивільно-правових зобов'язань, приділяючи увагу практиці застосування неустойки та відшкодування збитків. Вона відзначає, що практика часто носить неоднорідний характер, що створює ризики для стабільності договірного обігу. Буцан М.С. (2021) вивчав загальні проблеми виконання зобов'язань у сучасному цивільному праві та роль правових наслідків порушень у забезпеченні цивільного обороту, пропонуючи більш системний підхід до класифікації видів відповідальності. Косенко Є.Є. та Бондар О.С. (2022) аналізували загальні положення щодо порушення зобов'язань та їх правових наслідків, досліджуючи механізми цивільно-правової відповідальності та компенсаційних заходів. Автори відзначають, що існуючі положення Цивільного кодексу України потребують більш чіткого визначення критеріїв застосування конкретних санкцій. Резніченко С.В. (2020) зосередив увагу на співвідношенні договірної та позадоговірної відповідальності сторін, підкреслюючи, що правова природа договірних зобов'язань залишається недостатньо конкретизованою у світлі сучасних умов. Притика Ю.Д., Хоменко М.М. та Булат І.А. (2021–2023) досліджували реформу цивільного законодавства щодо юридичної відповідальності за порушення зобов'язань, відзначаючи позитивні тенденції розвитку цивільного

права, але вказують на необхідність подальшої деталізації правових норм у частині механізмів забезпечення виконання зобов'язань. Щодо зарубіжного досвіду, Smith (2020, Велика Британія) та Müller (2021, Німеччина) аналізували застосування цивільно-правової відповідальності у кризових ситуаціях, підкреслюючи роль превентивних заходів та стандартизованих компенсаційних схем. Вони вказують на важливість адаптації законодавчих механізмів до надзвичайних обставин, що може бути корисним для вдосконалення українського цивільного права. Отже, аналіз останніх наукових публікацій свідчить про високу актуальність проблеми правових наслідків порушення зобов'язань, недостатню конкретизацію норм у Цивільного кодексу України та необхідність вдосконалення практики застосування заходів цивільно-правової відповідальності як вітчизняними, так і міжнародними експертами. Більшість досліджень підкреслюють важливість гармонізації законодавчих підходів та інтеграції зарубіжного досвіду в українську правову систему.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

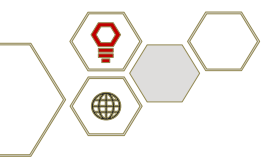
Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у сфері цивільно-правових зобов'язань, низка аспектів правових наслідків порушення зобов'язань залишається недостатньо вивченою. Зокрема, у науковій доктрині та практиці не отримали належної конкретизації такі питання: деталізація правових наслідків у вигляді зміни або розірвання договору; порядок відшкодування моральної шкоди; чітке розмежування між правовими наслідками порушення зобов'язань та заходами цивільно-правової відповідальності. Окремо слід зазначити відсутність інтеграції механізмів забезпечення виконання зобов'язань із системою правових наслідків, що ускладнює їх послідовне застосування у правозастосовчій практиці та створює ризик порушення принципу правової визначеності. Основними причинами цих прогалин є фрагментарне законодавче регулювання, недостатня деталізація норм Цивільного кодексу України та обмежений аналіз їхнього практичного впливу на ефективність цивільного обороту. Дослідження

зазначених аспектів є критично важливим для забезпечення комплексного захисту прав кредитора, формування превентивного впливу на боржника, а також підвищення стабільності цивільних правовідносин. У межах даної роботи планується систематизувати та деталізувати правові наслідки порушення зобов'язань, визначити їх співвідношення із заходами цивільно-правової відповідальності та запропонувати узгоджені механізми інтеграції із забезпечувальними заходами. Реалізація цих завдань дозволить підвищити передбачуваність, ефективність та практичну значущість правового регулювання у умовах сучасної соціально-економічної та правової нестабільності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексне дослідження правових наслідків порушення цивільно-правових зобов'язань в умовах сучасної соціально-економічної нестабільності, зокрема в контексті збройної агресії РФ проти України. У межах дослідження передбачено систематизувати та деталізувати види правових наслідків порушення зобов'язань, визначити їх співвідношення із заходами цивільно-правової відповідальності, проаналізувати проблеми правозастосування щодо відшкодування моральної шкоди та інтеграції забезпечувальних заходів, а також розробити пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Досягнення зазначених завдань дозволить підвищити наукове розуміння сутності та механізмів правових наслідків порушення зобов'язань, запропонувати практично значущі механізми захисту цивільних прав у діяльності судових та правозастосовних органів, а також забезпечити комплексний підхід до вирішення актуальних проблем зобов'язальних правовідносин. Таким чином, стаття вносить новий внесок у розвиток цивільного права, поєднуючи теоретичний аналіз із практичними рекомендаціями, що сприятиме підвищенню передбачуваності та ефективності правового регулювання у сфері цивільних зобов'язань.

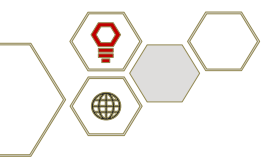
Виклад основного матеріалу дослідження. Збройна агресія РФ проти України суттєво позначилася на різних аспектах життя українського

суспільства, зокрема й на реалізації цивільно-правових зобов'язань. У зв'язку з цим існують підстави вважати, що значна частина укладених цивільно-правових договорів в Україні не буде виконана належним чином [1, с. 54]. Аналітичний, компаративний та системний методи дозволили систематизувати дані про вплив війни на цивільно-правові відносини та порівняти українське законодавство з міжнародними принципами захисту прав у кризових умовах.

Порушення зобов'язань виступає деструктивним явищем у сфері зобов'язальних правовідносин і не може розглядатися як звичайний етап їх розвитку [2, с. 52]. Воно протиставляється належному виконанню та свідчить про відхилення від нормальної поведінки учасників цивільних відносин, що виявляється у випадках, коли одна чи навіть обидві сторони не дотримуються умов укладених угод або вимог законодавства. Інститут виконання зобов'язань у цивільному праві розглядається як комплексна система норм, що регламентують порядок реалізації прав та обов'язків сторін у рамках договірних і позадоговірних правовідносин. Він забезпечує механізми, спрямовані на досягнення повного і своєчасного виконання зобов'язань, захист законних інтересів кредитора та баланс інтересів сторін. У межах цього інституту визначаються способи і терміни виконання зобов'язань, наслідки невиконання або неналежного виконання, а також порядок застосування забезпечувальних заходів, таких як застава, порука, гарантія чи завдаток. Крім того, інститут передбачає відповідальність за порушення зобов'язань, що включає компенсацію матеріальних збитків, стягнення неустойки та відшкодування моральної шкоди, створюючи комплексний правовий механізм, здатний адаптуватися до різних видів цивільних правовідносин і забезпечувати стабільність цивільного обороту. [3, с. 71-72; 4, с. 416].

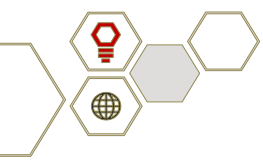
Є.Є. Косенко та О.С. Бондар зазначають, що належне виконання зобов'язання у будь-якому випадку призводить до звільнення боржника від покладених на нього обов'язків, а також до припинення права вимоги й обов'язку кредитора. Саме належне виконання становить головну мету

виникнення та існування зобов'язань. Водночас будь-яке інше виконання, яке не відповідає установленим вимогам – зокрема часткове чи несвоєчасне, – створює підстави для застосування до боржника примусових заходів, у тому числі заходів цивільно-правової відповідальності [5, с. 274].

У науковій доктрині сформовано уявлення про складові елементи цивільного правопорушення, які визначають умови настання цивільно-правової відповідальності. До них відносяться: протиправне посягання на суб'єктивні цивільні права, наявність завданих збитків чи шкоди, встановлений причинно-наслідковий зв'язок між самим правопорушенням та негативними наслідками, а також вина правопорушника [6, с.209]. Документально-аналітичний, логічний та структурно-функціональний методи дозволили зіставити позиції різних авторів та виділити об'єктивні і суб'єктивні підстави відповідальності.

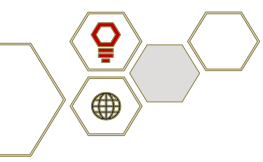
При цьому три перші умови мають об'єктивний характер, тоді як вина виступає суб'єктивною підставою для покладення відповідальності. Разом з тим, у цивілістичній науці існує й інша позиція, відповідно до якої єдиною та універсальною підставою цивільно-правової відповідальності є порушення суб'єктивних цивільних прав – як майнових, так і особистих немайнових. Такий підхід виходить із сутності цивільно-правової відповідальності як особливої форми відповідальності одного учасника цивільного обороту перед іншим, що спрямована на відновлення порушеного права. Її ключовим принципом є пропорційність між обсягом відповідальності та розміром завданої шкоди чи збитків. При цьому негативні наслідки у контексті їх впливу на суспільні інтереси, так само як і категорії «об'єктивної» та «суб'єктивної» сторони цивільного правопорушення, не визнаються юридично значущими для застосування цивільно-правової відповідальності. У цивільному праві зобов'язання становлять одну з ключових підгалузей, адже саме вони забезпечують регулювання майнових і особистих немайнових відносин шляхом покладання на боржника обов'язку вчинити певні дії або утриматися від їх учинення, а на кредитора – права вимагати належного виконання.

Законодавство чітко визначає, що порушення зобов'язання є його невиконання або виконання з відхиленням від установлених умов, що зумовлює настання відповідних правових наслідків. Основними вимогами належного виконання визнаються дотримання умов щодо предмета, суб'єктного складу, строку, місця та способу виконання. Саме порушення цих елементів породжує правові наслідки у вигляді розірвання чи зміни умов договору, стягнення неустойки, відшкодування збитків або моральної шкоди тощо [7, с.109].

Законодавче регулювання наслідків порушення зобов'язань у цивільному праві України має комплексний характер і передбачає низку правових інструментів, спрямованих на забезпечення балансу інтересів сторін зобов'язальних правовідносин. Згідно з ч. 1 ст. 611 ЦК України [8], у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання можуть застосовуватися такі правові наслідки: одностороннє припинення зобов'язання (за умови, що таке право прямо передбачене договором або законом), розірвання договору, зміна умов виконання зобов'язання, сплата неустойки, а також відшкодування збитків і завдання моральної шкоди. Такий перелік свідчить про гнучкість цивільно-правового механізму реагування на порушення та його здатність враховувати як договірний, так і позадоговірний характер правовідносин. Нормативно-правовий та порівняльний метод дозволили систематизувати законодавство та оцінити його практичне застосування, а також зіставити наслідки для різних видів договорів.

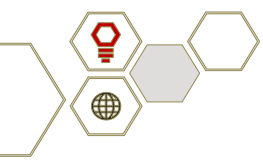
Особливої уваги заслуговує ч. 2 ст. 611 ЦК України [8], якою передбачено спеціальне правило щодо порушення боржником негативного зобов'язання. У цьому випадку кредитор, незалежно від застосування санкцій у вигляді неустойки чи відшкодування шкоди, наділений правом вимагати від боржника припинення дії, яку він зобов'язався не вчиняти. Така правова конструкція має превентивне значення, оскільки дозволяє захистити кредитора не лише після настання негативних наслідків, але й у разі створення реальної загрози їх виникнення. Цивільне право не обмежується виключно

компенсаційним підходом до відновлення порушених прав, а передбачає можливість попередження шкоди та збереження стану правової визначеності у зобов'язальних правовідносинах [9, с. 45-47].

Тому, правові наслідки, встановлені законодавством за порушення зобов'язань, мають багатовимірний характер: вони одночасно виконують функцію захисту прав та інтересів кредитора, стимулюють боржника до належного виконання та забезпечують превентивний вплив на потенційні порушення. У свою чергу дозволяє розглядати їх не лише як інструмент юридичної відповідальності, але й як механізм підтримання стабільності цивільного обороту [10, с. 99-100].

Правовий аналіз показує, що цивільно-правові санкції (неустойка, відшкодування збитків, зміна умов договору, його розірвання тощо), передбачені ст.ст. 610–625 ЦК України, виконують не лише функцію заходів відповідальності, а й слугують способами захисту цивільних прав та забезпечення належного виконання зобов'язань. Їх застосування має на меті зміцнення договірної дисципліни та створення економічних стимулів для добросовісної поведінки учасників цивільного обороту [11, с. 86-90]. Проблемним аспектом виступає недостатня конкретизація правових наслідків порушення зобов'язань. Так, ст. 611 ЦК України визначає лише перелік можливих наслідків, однак не надає їх вичерпної правової деталізації. Зокрема, положення про зміну чи розірвання договору та компенсацію моральної шкоди залишаються фрагментарними і недостатньо врегульованими у спеціальних нормах, що створює ризик неоднозначного застосування у правозастосовній практиці. Відповідно суперечить принципу правової визначеності, закріпленому в практиці Європейського суду з прав людини, який передбачає, що норми повинні бути передбачуваними за змістом та однаково застосовуваними судами. Наприклад, у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 22.04.2024 р. у справі № 559/1622/19 [12] зазначено, що у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, передбачені договором або законом, зокрема: зміна умов зобов'язання, сплата

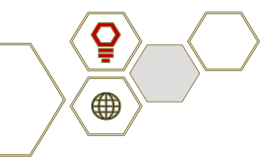

неустойки, а також відшкодування збитків і моральної шкоди. Водночас суд не надав детальної правової оцінки кожному з цих наслідків, що свідчить про необхідність більш чіткого та поглибленого регулювання цього питання на законодавчому та практичному рівні.

Існує дискусія щодо співвідношення правових наслідків порушення зобов'язань та заходів цивільно-правової відповідальності. Так, ряд науковців вважають, що не всі наслідки порушення є заходами відповідальності: наприклад, розірвання договору є способом припинення зобов'язання, а не формою відповідальності. Проте деякі теоретичні положення потребують більш глибокого обґрунтування. Зокрема, необхідно чітко розмежувати правові наслідки, які включають будь-які юридично значущі зміни у зв'язку з порушенням (зміна умов договору, розірвання договору, застосування забезпечувальних заходів) та заходи цивільно-правової відповідальності, що спрямовані на відновлення порушеного права та компенсацію збитків (стягнення неустойки, відшкодування моральної чи матеріальної шкоди). [13, с. 107-100; 14, с. 89-91].

Проблема відшкодування моральної шкоди у сфері договірних зобов'язань залишається дискусійною як у науці цивільного права, так і в судовій практиці. Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 23 ЦК України, кожна особа має право вимагати компенсації моральної шкоди, якщо така шкода була заподіяна внаслідок порушення її прав. Особливої уваги заслуговує проблема порядку стягнення неустойки (штрафу та пені). Судова практика цивільної та господарської юрисдикції значно відрізняється. Контент-аналіз та системний метод допомогли виявити закономірності у застосуванні неустойки та оцінити взаємозв'язок її забезпечувальної і відповідальної функцій.

Водночас практика застосування цієї норми вирізняється неоднозначністю та обережністю. Так, у постанові Верховного Суду від 13.11.2019 р. у справі № 216/3521/16-ц [15] суд зазначив, що моральна шкода, спричинена порушенням цивільно-правового договору, може відшкодовуватися на підставі ст. 23 ЦК України, навіть якщо у самому

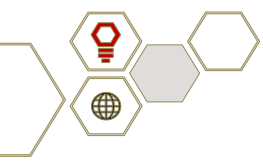

договорі таке право не було передбачене. Цей підхід підтверджує актуальність проблеми вироблення єдиного підходу судів до компенсації моральної шкоди у договірних правовідносинах.

Окрему складність становить правова природа неустойки. За ст. 549 ЦК України вона належить до способів забезпечення виконання зобов'язань і має превентивний характер, стимулюючи боржника до належної поведінки. Проте на практиці неустойка здебільшого застосовується вже після порушення зобов'язання, фактично виконуючи функцію санкції й виступаючи формою цивільно-правової відповідальності. Подвійна природа неустойки особливо виразно проявляється у судовій практиці.

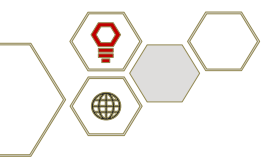
Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25.05.2022 р. у справі № 389/704/20-ц (провадження № 61-17743св21) [16] було досліджено наслідки невиконання договору оренди та застосування спеціальної неустойки, передбаченої ч. 2 ст. 785 ЦК України. Суд підкреслив, що невиконання орендарем обов'язку повернути майно після припинення договору породжує право наймодавця вимагати сплати неустойки в розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення. У такій ситуації неустойка перестає бути лише засобом забезпечення, а стає самостійною формою майнової відповідальності, застосовною за умови встановлення вини боржника.

Особливої уваги заслуговує проблема порядку стягнення неустойки (штрафу та пені) у випадках неналежного виконання зобов'язань. Судова практика цивільної та господарської юрисдикції значно відрізняється, що призводить до суперечливих висновків щодо можливості одночасного застосування штрафу та пені, які за своєю правовою природою належать до одного виду неустойки. У господарських відносинах неустойка розглядається переважно як санкція та міра відповідальності за порушення договору, тоді як у цивільних правовідносинах її природа трактується передусім як спосіб забезпечення виконання зобов'язань.

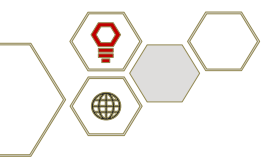

Так, у постанові Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 року у справі № 6-2003цс15 [17] наголошено на неприпустимості подвійної відповідальності боржника у вигляді одночасного стягнення пені та штрафу. Ця позиція ґрунтується на положеннях ст. 549 ЦК України, де штраф і пеня визначені як різновиди неустойки. Відтак кредитор повинен обрати один із видів при пред'явленні вимоги про стягнення неустойки. Водночас пеня має специфічну особливість: її нарахування розпочинається з першого дня прострочення і триває до повного виконання зобов'язання, а розмір збільшується залежно від тривалості прострочення. Вона може нараховуватися на суму невиконаного або неналежно виконаного грошового зобов'язання, зокрема щодо повернення позики чи сплати процентів, протягом усього періоду прострочення, якщо інше не передбачено договором або законом (постанова Великої Палати ВС від 21.01.2025 у справі № 751/3052/23 [18]). Сучасна судова практика демонструє відхід від жорсткого розмежування забезпечувальної та відповідальної функцій неустойки.

Наприклад, у постанові Касаційного господарського суду від 15.04.2025 у справі № 910/11014/23 [19] зазначено, що часткове одночасне стягнення штрафу та пені можливе за наявності спеціальних умов, зокрема у разі зупинки нарахування штрафних санкцій постановами НКРЕКП. При цьому враховано вплив воєнного стану в Україні, який змінив фінансові та господарські обставини для виконання зобов'язань, що впливає на можливість застосування стандартних санкцій. Суд визнав, що у період дії воєнного стану слід враховувати форс-мажорні обставини, зокрема обмеження господарської діяльності та доступу до ресурсів, що може виправдовувати тимчасову відстрочку або коригування санкцій. Додатковим аспектом є невідповідність між наслідками порушення зобов'язань та інструментами їх забезпечення (застава, порука, гарантія, завдаток тощо). Законодавець не встановив системного зв'язку між загальними наслідками невиконання чи неналежного виконання зобов'язань і спеціальними правилами щодо забезпечувальних заходів, що спричиняє правові колізії та різнобій у судовій практиці

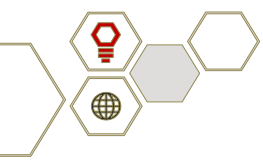
(постанова Касаційного цивільного суду від 22.04.2024 р. у справі № 559/1622/19). У період воєнного стану це питання набуває особливої актуальності, оскільки застосування забезпечувальних заходів може бути обмеженим або потребувати спеціального регулювання для захисту балансу інтересів сторін. Підтвердженням цього є законодавчі зміни, внесені Законом України від 15.03.2022 № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану». Зокрема, розділ "Прикінцеві та перехідні положення" Цивільного кодексу України доповнено пунктом 18, який передбачає, що у період дії воєнного, надзвичайного стану та у 30-денний строк після його припинення у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором позики або кредиту він звільняється від відповідальності за таке прострочення, зокрема від обов'язку сплати неустойки (штрафу, пені). Вказано також, що неустойка та інші платежі, нараховані включно з 24.02.2022 за прострочення, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем). Аналогічні положення введено для споживчих кредитів (розділ IV Закону «Про споживче кредитування», пункт 61) та для іпотечних правовідносин (розділ VI Закону «Про іпотеку», пункт 52), що підтверджує комплексний підхід законодавця до пом'якшення відповідальності за невиконання зобов'язань у період воєнного стану. Однак, щодо інших цивільно-правових договорів (купівля-продаж, підряд, оренда тощо) ситуація відрізняється. У таких випадках сторонам необхідно доводити, що прострочення або невиконання зобов'язання сталося саме у зв'язку з воєнним станом. Відповідно до ст. 617 ЦК України, особа звільняється від відповідальності, якщо доведе, що порушення зобов'язання сталося внаслідок непереборної сили, а згідно з ч. 2 ст. 141 Закону «Про торгово-промислові палати» військові дії вважаються форс-мажором. Форс-мажорні обставини засвідчуються Торгово-промисловою палатою України за заявою зацікавленої сторони. Таким чином, у разі договорів позики позичальники автоматично звільняються від відповідальності за прострочення, тоді як за іншими

цивільно-правовими договорами необхідне доведення факту неможливості виконання зобов'язання саме через воєнний стан. Наприклад, якщо покупець отримав товар у період воєнного стану і на його рахунках є кошти, але він відмовляється оплатити товар, посилаючись на форс-мажор, очевидним є, що відповідальність за невиконання зобов'язання він нестиме на загальних засадах. Таким чином, застосування санкцій за цивільно-правовими зобов'язаннями у період воєнного стану потребує комплексного підходу, врахування форс-мажорних обставин та конкретних законодавчих положень щодо різних видів договорів. Отже, основна проблема полягає у відсутності чіткого законодавчого та доктринального розмежування між неустойкою як забезпечувальним інструментом і як наслідком порушення зобов'язання. Для досягнення правової визначеності необхідне вдосконалення законодавства та вироблення сталих підходів у судовій практиці, що забезпечать баланс інтересів кредитора і боржника та унеможливають подвійне тлумачення правової природи неустойки, особливо в умовах воєнного стану.

Висновки. Збройна агресія рф проти України істотно ускладнила належне виконання цивільно-правових зобов'язань та поставила перед правовою системою нові виклики щодо забезпечення стабільності цивільного обороту. В умовах воєнного стану порушення зобов'язань набуває особливої гостроти, що підкреслює важливість правових наслідків як ключового механізму захисту прав учасників цивільних відносин.

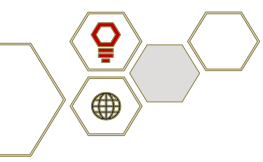
Теоретичні результати дослідження полягають у систематизації та деталізації видів правових наслідків порушення зобов'язань, а також у визначенні їх співвідношення із заходами цивільно-правової відповідальності. Проаналізовано проблеми правозастосування щодо відшкодування моральної шкоди та інтеграції забезпечувальних заходів, що дозволяє краще розуміти превентивну і компенсаційну роль правових наслідків у сучасних умовах. Дослідження підтвердило необхідність гармонізації норм Цивільного кодексу України та удосконалення правової доктрини щодо порушень зобов'язань. Практичні результати включають виявлення конкретних проблем судової

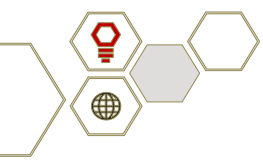
практики, зокрема фрагментарного підходу до визначення обсягу компенсацій, застосування неустойок та відшкодування моральної шкоди. Виявлено нестачу інтеграції правових наслідків з механізмами забезпечення виконання зобов'язань, що призводить до колізій і нерівномірного застосування норм у правозастосування. На основі проведеного аналізу запропоновано конкретні шляхи вдосконалення законодавства: більш детальне визначення видів правових наслідків порушення зобов'язань, формулювання чітких критеріїв для відшкодування збитків та моральної шкоди, гармонізація цивільних норм із заходами забезпечення виконання зобов'язань, а також уніфікація судової практики. У підсумку, системне застосування правових наслідків порушення зобов'язань виконує не лише компенсаційну функцію, а й превентивну роль, стимулюючи належне виконання договорів та підвищуючи довіру між сторонами цивільних правовідносин. Це сприяє стабільності цивільного обороту, захисту законних інтересів учасників цивільних відносин та мінімізації ризиків соціально-економічної нестабільності, що особливо актуально в умовах збройного конфлікту та цифровізації цивільних відносин.

Список використаних джерел

1. Кочина О.С., Болдирева В.М. Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини // Нове українське право. — 2022. — Вип. 2. — С. 53–58.
2. Шпиляк А.М. Відповідальність за невиконання цивільних зобов'язань в умовах воєнного стану // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. — 2022. — Вип. 33. — С. 51–55.
3. Ровінська В.В. Правові наслідки невиконання та неналежного виконання цивільно-правових зобов'язань в умовах воєнного стану // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. — 2024. — № 1 (16). — С. 70–73.

4. Буцан М.С. Виконання зобов'язань в сучасному цивільному праві // Часопис Київського університету права. — 2020. — № 1. — С. 414–417.
5. Косенко Є.Є., Бондар О.С. Про загальні положення порушення зобов'язань та їх правові наслідки // Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листоп. 2022 р.). — Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. — С. 273–275.
6. Резніченко С.В. Правова природа договірних зобов'язань в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. — 2024. — № 4. — С. 208–210.
7. Притика Ю.Д., Хоменко М.М., Булат І.А. Реформа цивільного законодавства щодо юридичної відповідальності // Глобальний журнал порівняльного права. — 2021. — Т. 10. — № 1–2. — С. 108–109.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.07.2025).
9. Надієнко О. Правова природа та наслідки порушення зобов'язань за цивільним законодавством України // Law. State. Technology. — 2021. — № 3. — С. 44–49.
10. Мороз О.В. Правові наслідки порушення сторонами умов цивільно-правового договору // Право і суспільство. — 2023. — № 2. — Т. 1. — С. 98–103.
11. Габріадзе М. Система цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання // Юридичний вісник. — 2020. — № 1. — С. 85–92.
12. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 22.04.2024 р., судова справа № 559/1622/19 // Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118688847> (дата звернення: 20.07.2025).
13. Дзера О.В., Великанова М.М., Біленко М.С. Огляд підходів до інституту цивільно-правової відповідальності в процесі рекодифікації

Цивільного кодексу України // Вісник Національної академії правових наук України. — 2022. — № 29 (1). — С. 106–115.

14. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н.С. Кузнєцової. — Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. — 690 с.

15. Постанова Верховного Суду від 13.11.2019 р., судова справа № 216/3521/16-ц // Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85678980> (дата звернення: 20.07.2025).

16. Постанова Верховного Суду України від 25.02.2022 р., судова справа № 389/704/20-ц // Режим доступу: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104517035&red=1000032ac80d6fd016a04ab83892c129d4a9eb&d=5> (дата звернення: 20.07.2025).

17. Постанова Верховного Суду України від 21.10.2015 р., судова справа № 6-2003цс15 // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53118512> (дата звернення: 20.07.2025).

18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.01.2025 р., судова справа № 751/3052/23 // Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124662713> (дата звернення: 20.07.2025).

19. Постанова Верховного Суду України від 15.04.2025 р., судова справа № 910/11014/23 // Режим доступу: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_15_04_2025_roku_u_spravi_910_11014_23/ (дата звернення: 20.07.2025).